

נחשולים). בהמשך השביל מתגלים בתי מושב עופר בראש רכס ההר ולאחר מכן בבקעה - מושב כרם מהר"ל.

הסלעים הסדוקים בגדה השמאלית של הנחל ובראש הרכס שמעליה משווים לנוף הטרשי מראה מופלא של עמודים ובניינים אגדיים. הצומח באדמה האדומה הוא חורש אלון-מצוי ומלוויו, שנראה במקומות רבים מכוסם על-ידי עדדי עזים. סמוך לאפיק מרובים שיחי הער ועליהם מטפסי החורש.

הגת

השביל מגיע לגת גדולה הצובה במשטח סלע. בימות הגשמים מלאה הגת מים ואפשר למצוא בה ראשונים ואף סלמנדרות מבוגרות. משטח הדריכה חצוב מעט בסלע, כך שכתליו אינם גבוהים. הוא יורד בשיפוע אל עבר בור האגירה אליו זרם התירוש (מיץ הענבים)... מציאות של גת גדולה כזו, מעידה על שטחי כרמים נרחבים שהיו בסביבה זו באותו זמן. יש לשער שעל כרמים וזיתים היה עיקר פרנסת יהודי סומקה, אם כי ייתכן שעיבדו שדות תבואה וירקות ברמות מנשה, כדרך הדרוזים של ימינו, המעבדים שטחים קטלאיים בעמק יזרעאל. (הדברים נכתבו טרם גילוי בתי-המלאכה).

מערות הקבורה

מן הגת יורדים בשביל לכיוון הנחל. השביל מתפצל וענפו הפונה ימינה מגיע למערות קבורה חצובות בסלע. הראשונה שבהן היא "מערת המנורות" - סימן לבית קברות יהודי (מעל אריה...). מקום החציבה נבחר במעבר מן הסלע הגירי הקשה אל הסלע הרך. תחילה יושר המקום בחתך אנכי. מתחת לסלע הקשה חצבו בכיוון אופקי אל פנים ההר בסלע הרך יותר. בקיר האנכי חצבו תחילה חזית דמוית קשת ובה פתחו פתח מרובע. מעבר לפתח הרחיבו את החציבה לחדר מרובע שבשלושת קירותיו מקמרים ומתחיהם שבע שקתות קבורה, שהיו בשעתן מכוסות בלוחות אבן. משני צדי קשת הפתח חקוקות בסלע שתי מנורות. למנורה שבעה קנים ובסיסה דמוי הצובה בת שלוש רגלים, כצורת ציורי ותבליטי המנורות שנמצאו בחפירות ירושלים - היא צורת המנורה של בית המקדש. בהמשך השביל מערת קבורה נוספת בסגנון דומה; ואילו במורד השביל לעבר הנחל בכיוון זרימתו - מערות קבורה בסגנון אחר: חצר גדולה חצובה בסלע ובקירותיה חצובות מערות. חלק מן החצרות משמשות היום גדרות צאן ובקר. ייתכן מאוד שבתחילה היו כאן מחצבות לאבני גזית, מהן נבנו בתי היישוב ועמודי המבנים הציבוריים. בהמשך נמצאות חצרות נוספות, חלק מהן הרוסות. בסך-הכל גלויות כיום כתריסר מערות קבורה ואין זה, בוודאי, כל בית-הקברות. מערות קבורה היו גם בצדי היישוב האחרים, כגון "מערת-האריות" הנמצאת מדרום לבית-הכנסת בשולי הגבעה, משמאל לשביל המוליך אל חור-בת דרג, ואשר במשקוף חזיתה תבליט מטושטש של שני אריות, אף הם סמל יהודי עתיק.

חורבות היישוב

עולים וחוזרים לגת ומכאן מוביל המשך השביל מזרחה במורד, אל שטח חורבות נרחב; יסודות של מבני אבן, עמודים גדולים - רובם שכובים - המחורצים חריצים עמוקים. בור מים גדול המשמש להשקאת עדדים ובפיו חריץ, שנתהווה במשך הדורות על-ידי החבל שבו הורד והועלה הדלי לשאיבת המים. בור המים אינו מטויה כיוון שסלע הקירטון אינו מחלחל. על גדלו של הבור אפשר לעמוד על-ידי השמעת קול - לפי ההדים החוזרים מקירותיו. אין ספק שבורות המים, בהם נאגרו מי הגשמים, היו מקור המים היחיד של היישוב, כיוון שבסביבה הקרובה אין מעיינות. החורבות משתרעות על שטח גדול של כ-30 דונם.

מטמון קטן של מטבעות, שנמצא בחזית בית-הכנסת. המטבעות הן מראשית המאה השביעית לספירה ועליהן טבועות דמויות של קיסרים ביזאנטים (צילם: אברהם ח').

מימין - משקולת עופרת שנמצאה בבית הברד, משקלה 308 גרם. עליה סימן של תלת-קילשון, ככל הנראה אחראי על השווקים, שאומנם המשקולת כשרה. משמאל - חלק של כותרת פינתית בסיגנון קורינתי. נתמך ע"י עמודי אבן, שראשם היה עטור בכותרות בסיגנון הקורינתי. זהו סיגנון יווני, שהיה מקובל בתל (צילם: אברהם ח').

בצפיפות את כל הגבעות עד כ מעבר בדקירותיה. אין ספק שר שלוחה של יער אלונית-בור שכי רמות מנשה הסמוכות. מראש השלוחה פונים מזרחה עה לכביש אליקים-דלית-הכרם סמוך לכביש כדאי לצפות בנו מנשה, הר אמיר מאחוריהן ו שעמק יזרעאל לרגליו ובאופק הגלעד. הנחל היורד מזרחה ו ומעליו נראית קרן-כרמל, הנראי אחרים בכביש אל דלית-הכרמ'

היה כולו אבן גזית. כל זה מעיד שיש למנותו על טיפוס בתי הכנסת הקדומים מהמאות השלישית-רביעית לספירה, שרבים דוגמתם בג' ליל.

בטיפוס זה של בתי הכנסת היתה החזית בכיוון הפונה לירושלים - היה עומד בחו"ל יכוון לבו (בשעת התפילה) כנגד א"י... היה עומד בא"י יכוון את לבו כנגד ירושלים... היה עומד בירושלים יכוון לבו כנגד בית המקדש... נמצא כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד (תוספתא, ברכות ל' עמ' א'). במקרה שלנו, כיוון שמסומקה נראה הים, פונה החזית לעבר מזרח כבבתי הכנסת שבמישור החוף (כך גם בחוסיפה - עוספיה של היום וגם ביפיע שבהרי נצרת הנמצאת במצב דומה, אם כי בתי הכנסת שם הם מטיפוס אחר).

השם "סומאקה" עברית הוא שמו של העץ אוגריבורסקאים** הגדל פה ושם בכרמל. עצי אוג צעירים עדיין גדלים לא רחוק מסומקה במורד משכונת דוביל אל אפיק נחל חרובים. ברור כי השם הנוכחי של החורבות אינו עברי, אך ייתכן כי השם הערבי הוא רק במקרה כשם העץ, ושומר אולי על עקבות השם העברי הקדום, שלא נשתמר במקורות.

בור המים הגדול משך לכאן תמיד עדרי צאן ועזים, ואלה השחיתו את החורש. אך נשתיירו אלוני תבור גדולים, הגדלים כאן על אדמת הרנדזינה המתאימה להם. צמיחתם חזקה יותר

** אוגריבורסקאים, הוא עץ ה"סומא גדל בר במקומות אחדים בכרמל ותואו אותו בחצרותיהם ומשתמשים בפי נטחנים ומעורבים בשמן זית וב"זעתו "חובו דרוזיה" - פיתה דרוזית). מעל לברוס (- לעיבוד) עורות.

* מתוך "למטייל בכרמל"; הוצאת מ ירושלים תשכ"ז - 1967.

* מתוך "הכרמל ומישור חופו"; מנחו נותר - הספר לא זכה לצאת לאור; חי

מצאתי לנכון לגרוע חלקים מ מנחם זהרונ, כיוון שניכתבו במקום חפירה ארכיאולוגית. הו טים ושפכה אור נוסף על המינ להשלמת התמונה, יטיב המ